

Nye roller for gamle ting

Etnografiens samtidsrelevans i en verden i forandring

Af Katrine Mandrup Bach, Mille Gabriel, Ulrik Høj Johnsen, Vibe Nielsen & Cecil Marie Schou Pallesen

Hvad skal vi med etnografiske museer? Hvad skal vi stille op med samlingernes brogede og ofte problematiske fortid i en nutid, der kalder på demokratisering og selvansagelse? Problematikkerne, som de etnografiske museer står overfor i dag, er, om ikke nye, så under alle omstændigheder aldeles aktuelle i dag, hvor mennesker verden over kræver opgør med magtstrukturer, ulighed og normer. *Black Lives Matter*, *MeToo* og kampen mod klimaforandringer og den tilknyttede masseudryddelse af både dyre- og plantearter er markante blandt de bevægelser, der kalder på gentænkning og brud med eksisterende samfundsstrukturer. På samme måde har man indenfor antropologien flere gange gennem tiden gjort op med og gentænkt den faglige praksis og repræsentationen af de mennesker, faget beskæftiger sig med. Men hvordan er forholdet i dag mellem antropologien som fag og de etnografiske samlinger og museer? Kan etnografiske museer være med til at tage livtag med de udfordringer, verden står overfor i 2022? I dette nummer sætter vi museerne og den etnografiske praksis under lup og undersøger etnografiens samtidsrelevans i en verden i forandring.

Antropologien og museerne har en lang fælles historie. I Nordeuropa trådte antropologifaget i slutningen af 1800-tallet sine barnesko i museumskældre, på magasiner og i glasmontrer. De tidlige antropologer anså genstande, ting og kunst som essentielle dele af et folks 'kultur', der på lige fod med tro, love og traditioner kunne give udefrakommende et særligt indblik i en for dem fremmed verden. Mange etnografiske samlinger blev etableret i forsøget på at indsamle og 'redde', hvad man anså for forsvindende og truede kulturer som følge af kolonisering og globalisering. Samlingerne blev også en måde, hvorpå antropologiens idéer og praksis kunne præsenteres for offentligheden. Samlingerne – og dermed verdens kulturer, blev ofte fremstillet ud fra en lineær, hierarkisk rangorden fra det formodede primitive til det civiliserede, hvilket i sidste ende tjente til at retfærdiggøre de europæiske koloni- og nationalstatsprojekter. Startskuddet til antropologiens afstandtagen til det

Det etnografiske magasin, en del af udstillingen *Éen verden, 1000 historier* på Moesgaard Museum, 2007.
Foto: Foto/Medialab, Moesgaard Museum.

Globetrotteren Jens Bjerre optager lyd på en ekspedition til Papua Ny Guinea, 1953.
Foto: Jens Bjerre, Moesgaard Museum.

evolutionistiske tankesæt kom med den stigende interesse for feltarbejdet og udbredelsen af den kulturelrelativistiske videnstradition. Denne afstandtagen kom også til at gælde museerne, deres samlinger og de hierakier, de selv havde været med til at skabe.

Den engelske antropolog William H.R. Rivers (1864-1922) erklærede allerede i 1914, at antropologien som disciplin var færdig med at beskæftige sig med genstande og museumssamlinger. Rivers fik delvist ret, da den britiske antropologi i begyndelsen af det tyvende århundrede begyndte at løsrive sig fra museerne og udviklede sig til en universitetsdisciplin med delta-

gerobservation som det centrale element i feltarbejdet. Men de etnografiske samlinger og museer forsvandt ikke, og herhjemme stoppede antropologer heller ikke med at interessere sig for genstande, kunst og siden materialitet mere bredt. Da Etnografi blev oprettet som universitetsfag i Danmark i 1945, blev det da også placeret på Nationalmuseet, og underviseren var museets egen Kaj Birket-Smith (1893-1977). Ligeledes blev Moesgaard Museum i Aarhus hjemsted for uddannelsen i Etnografi og Kulturanthropologi, der fik sin første studieordning i 1963 under ledelse af Klaus Ferdinand.

Under repræsentationskrisen i 1980erne stillede faget sig igen kritisk overfor sin egen praksis, og det blev problematiseret, hvordan tekster, film og udstillinger repræsenterede mennesker og kulturer på en statisk og etnocentrisk måde, hvor stemmerne fra de, som repræsenteredes, var fuldkommen fraværende. Repræsentationskrisen gav naturligvis også anledning til forandringer på de etnografiske museer og i den etnografiske indsamlingspraksis. Her blev samskabelse nøgleordet for bevægelsen hen imod en mere demokratisk og mangfoldig museal etnografi. Men der er unægteligt stadig et stort udviklingspotentiale på de etnografiske museer, hvilket vi adresserer i nærværende nummer af Jordens Folk.

Repræsentationsdebattens vigtige diskussioner om vidensproduktion, ejerskab og repræsentation er således hverken nye eller afsluttede for antropologer. Men diskussionerne er først for nylig blevet en del af den offentlige samtale. Særligt efter de store Black Lives Matter demonstrationer i 2020 kom der fokus på, hvordan vores verden fortsat er præget af historiske magtstrukturer. Kravet om at dekolonisere institutioner som universiteter og museer blev dog allerede formuleret i 2015, da bevægelsen

“Rhodes Must Fall” etableredes af studerende på University of Cape Town, der krævede statuen af den britiske imperialist Cecil John Rhodes (1853-1902) fjernet som led i en større kritik af Sydafrikas uddannelsessystem. I Holland satte “Decolonize the Museum”-bevægelsen i 2016 spot på, hvordan landets etnografiske museer var med til at reproducere koloniale idéer og praksisser. “Rhodes Must Fall” og “Decolonize the Museum” bevægelsernes skarpe kritik bredte sig som ringe i vandet og var på den måde med til at italesætte krav om dekolonisering og demokratisering af viden verden over.

Som del af denne proces har særligt de etnografiske museer en tung byrde at bære. Forestillingen om, at museer er neutrale institutioner, der kan fungere uafhængigt af de samfund, de er del af, udfordres i dag af stigende krav om aktivt engagement og kritisk stillingtagen til samlingernes og museernes koloniale ophav. Flere museer i Europa er begyndt at arbejde med den koloniale arv, der ofte ikke blot ligger til grund for deres samlinger, men også for selve institutionerne og de samfund, de er del af. I 2019 indledte 13 europæiske museer, herunder Nationalmuseet i København og Pitt Rivers Museum i Oxford, et stort samarbejdsprojekt kaldet “TAKING CARE – Ethnographic and World Cultures Museums as Spaces of Care” med det formål at gentænke de etnografiske museer som steder, hvor samlingernes koloniale ophav kan debatteres og nye potentialer italesættes.

Samskabelse og plads til mangfoldighed løser dog ikke det andet for mange museer presserende problem: at der i deres samlinger befinder sig genstande, som er indsamlet eller hjembragt under asymmetriske magtstrukturer og på måder, der ud fra vore dages standarder kan anfægtes etisk. Upåagtet indsamlingsomstændighederne

bliver museale genstande i stigende grad set som en del af kulturarven hos de grupper blandt hvem de oprindeligt blev indsamlet – og som derfor retteligt rejser spørgsmål om returnering og repatriering. For hvem tilhører kulturarven? I hvilke tilfælde bør museums-genstande repatrieres, og i så fald til hvem og hvordan? En begyndelse er naturligvis at tilgængeliggøre samlingerne for efterkommerne til de folk, de stammer fra.

Artiklerne i dette nummer kredser om det ansvar, men også det potentiale, de etnografiske samlinger og museer besidder. Artiklerne tager bestik af den danske museumsantropologi anno 2022 ved blandt andet at belyse, hvordan samarbejder omkring gamle samlinger kan skabe ny viden, og hvordan museer og museumsarbejdet kan skabe eksperimenterende rum for både forskningen og for publikumsoplevelsen.

En samling af relationer

Den “historiske kendsgerning, at etnografiske museumsting og kolonihistorie næsten altid hænger sammen”, som lektor emerita og tidligere museumsinspektør på Nationalmuseet Inger Sjørlev formulerer det i sit bidrag “Stærke forbindelser”, præger fortsat etnografiske museer i dag. Gennem tilblivelsen af Nationalmuseets Brede-udstilling *Brasil 86* tager Sjørlev os på en rejse gennem etnografiens museumshistorie – fra op- og nedturene til anerkendelsen af tingenes agens, materialitet og betydning. For Sjørlev handler samlingerne mere om de relationer og forbindelser, der ligger til grund for dem, end om selve tingene. Det er ved at forstå og tydeliggøre disse historiske og nutidige relationer, at etnografiske samlinger kommer til deres ret.

Antropolog og museumsinspektør på Moesgaard Museum Ulrik Høj Johnsen følger op med spørgsmålet: “Er museet antropologiens redning?”. Med udgangspunkt i udstillingen *Forgængelighedens Museum*, der blev vist på Moesgaard Museums Laboratorium i 2019, reflekterer Johnsen over, hvordan forholdet mellem antropologien og museet har forandret sig over tid. Johnsen argumenterer for, at museerne kan udgøre vigtige katalysatorer for viden og forskning – nemlig ved at lade genstandene udfordre og skabe grobund for uventede samtaler antropologer, informanter og publikum imellem.

I artiklen “Den eksperimentelle udstilling genbesøgt” argumenterer antropolog Kasper Jelsbech Knudsen for vigtigheden af eksperimentelle udstillingsformater i forsøget på at bevare verdens flertydighed. Med afsæt i udstillingen *Åndesteder*, der blev vist i Moesgaard Museums Laboratorium i 2015, demonstrerer han, hvordan vi, ved at ‘holde narrativet åbent’, giver museumsgæsten mulighed for selv at interagere og reagere.

På trods af samlingernes koloniale ophav er der altså mange grunde til fortsat at bringe dem i spil. Men hvad sker der, når antropologer i dag drager ud i verden for at indsamle nye genstande? Kan vi løsrive os fra fortiden?

At samle på nutiden

Flere af dette temanummers forfattere kredser om netop samtidsindsamling som en udfordring, men også som en antropologisk metode. Inger Sjørlev beskriver, hvordan hun selv til udstillingen *Brasil 86* ikke kunne nøjes med Nationalmuseets historiske samlinger, men også valgte at indsamle hverdagsting og folkekunst i Brasilien. Ligeledes Esther Fihl beretter i “Et liv som antropolog” om sin indsamling i 1980'erne fra den tidligere danske handelsstation Tranquebar i Indien, hvor en af de centrale udfordringer, som Fihl udtrykker det, var “hvordan man indsamler blandt fattige folk, der har så lidt.” Det gælder fiskere i Tranquebar såvel som hjemløse i Danmark. Antropologistuderende Frida Juul Nielsen og Simon Sønderbo Nielsen beskriver netop sådan et samarbejde med hjemløse i forbindelse med studenterudstillingen *Vi drømmer*, der blev vist på Moesgaard Museum i 2021. I deres artikel viser de, hvordan de gennem arbejdet med forskellige formidlingsgenrer (tekst, genstande, billeder og lyd), søgte at muliggøre en interaktion mellem museumsgæsterne og de udstillede genstande ved skabe et særligt rum for refleksion, hvor det immaterielle kunne gribes an på nye måder.

I sin artikel “At fortælle historien sammen” fokuserer antropolog og museumsinspektør på Moesgaard Museum Cecil Marie Schou Pallesen på endnu et immaterielt fænomen, nemlig hjemlighed, som det opleves af det indiske mindretal i Tanzania. Hun beskriver, hvordan hendes feltarbejde forandrede sig, da hun ti år efter sit første ophold i Tanzania begyndte at indsamle til en udstilling om hjemlighed. Det håndgribelige mål med feltarbejdet samt det metodiske skift muliggjorde samskabelse i langt højere grad end tidligere. Udstillingen som medie blev således en *gamechanger*, som gjorde både feltarbejde og formidling mere demokratisk, lige og flerstemmigt, end da feltarbejdets output var akademiske artikler.

Gennem eksperimenterende udstillingsformater, samskabelse på fælles, men gyngende grund, argumenterer forfatterne i dette temanummer således for en museumsantropologi, der tør være flertydig, reflekterende, immateriel og ukomplet.

Nye toner på Europas etnografiske museer

Et af de 13 museer, der indgår i Taking Care-samarbejdet beskrevet ovenfor, er Pitt Rivers Museum i Oxford – det etnografiske museum *per excellence* – eller ‘museet om museet’, som det ofte bliver kaldt. I sin artikel “What’s in a name? Gentænkning af genstandstekster på Pitt Rivers” fortæller antropolog og postdoc ved University of Oxford, Vibe Nielsen i samtale med Marinka Thompson-Odlum, Pitt Rivers’ projektleder for forsknings- og formidlingsinitiativet *Labelling Matters* om, hvordan museet i disse år arbejder på at dekolonisere museets samlinger og formidlingspraksisser. Nielsen argumenterer for, at disse nye perspektiver kan medvirke til en mere inkluderende museumsoplevelse, der indbyder til dialog og øget mangfoldighed.

Netop dialog og mangfoldighed er kommet i fokus de senere år, også på de danske museer. Programleder og antropolog Gitte Engholm fortæller i 'Et etnografisk øjeblik' om, hvordan hun på Nationalmuseet i København initierer samskabelsesprojekter med forskellige grupper, som ikke typisk er museumsbrugere. Et eksempel var en håndarbejdsworkshop for kvinder med forskellig etnisk baggrund: et samskabelsesprojekt, der indledningsvis mødte udfordringer, da kvinderne ikke i udgangspunktet opfattede museer som "inviterende, demokratiske, åbne [og] trygge institutioner". En vigtig læring fra dette projekt var ifølge Engholm, at der kan være langt fra borgernes "livsverden" til museets "systemverden", og at det er nødvendigt at involvere borgerne i selve projektudviklingen for at nedbryde dette skel.

I januar 2020 besøgte syv repræsentanter fra Kenya og Tanzania, inklusiv den spirituelle leder fra Maasai-folket, Lemaron Ole Parit, Pitt Rivers Museum i Oxford, for at give spirituel vejledning om genstande på museet, indsamlet for at vise Maasai-folkets kulturelle praksisser. Foto: Pitt Rivers Museum, University of Oxford.

Dialog og inddragelse kan altså ifølge flere af dette temanummers forfattere ikke bare medvirke til at fremme demokrati og medborgerskab, men også føre til nye erkendelser – for museumsantropologien såvel som for den bredere antropologi.

Etnografiske museer i fremtiden

Temanummerets artikler kommer med mange forskellige bud på, hvordan fremtiden for antropologien på museet kan se ud. Derfor har vi også interviewet antropolog og museumsdirektør for Nationalmuseet, Rane Willerslev, om hans visioner for den danske museale etnografi. Willerslev mener, at etnografiens største potentiale på danske museer er at indgå i tværfaglige samarbejder med arkæologi og historie, og at det er afgørende, at indsamling og formidling sker på baggrund af grundige feltarbejder og samarbejder med de mennesker, projekterne handler om.

Vi vil lade Inger Sjørlev få det sidste ord i den opfordring, hun i sin artikel leverer til alle os, der beskæftiger os med etnografiske museer og samlinger:

“Bricolér, sæt noget sammen som kan fortælle en vedkommende historie; erkend at der er tale om kreativ kuratorisk virksomhed, men gør det i loyalitet over for genstandenes oprindelse og i stærke forbindelser med mennesker, for hvem tingene indgår i livsnære sammenhænge.”

God læselyst!

Forslag til videre læsning

Deliss, C. 2020. *The Metabolic Museum*. Hatje Cantz.

Nielsen, V. 2020. "In the absence of Rhodes: decolonizing South African universities", *Ethnic and Racial Studies*, 44 (3), p. 369-414

Peers, L. & Brown, A.K. 2016. *Visiting with the Ancestors. Blackfoot Shirts in Museum Spaces*. Athabasca University Press.

Dahre, U. J. & Fibiger, T. 2015. *Etnografi på museum. Visioner og udfordringer for etnografiske museer i Norden*. Aarhus Universitetsforlag.

Om forfatterne/temareaktionen

Katrine Mandrup Bach er ph.d. studerende ved Aarhus Universitet. Hendes projekt "Using the Past to Build the Future" følger et netværk af små kulturarvsinitiativer i Ægypten i deres forsøg på at redefinere hvad 'Ægyptisk kulturarv' indebærer – alt imens store udviklingsprojekter truer med at fjerne de bygninger og steder, deres alternative kulturarv centererer sig omkring. I sit virke som videnskabelig assistent underviser Katrine i øjeblikket i etnografiske metoder på kandidatuddannelsen i Oplevelsesøkonomi på Aarhus Universitet.

Mille Gabriel er seniorforsker ved Nationalmuseets Nyere Tid & Verdens Kulturer med ansvar for museets nord- og sydamerikanske samlinger. Hun har en ph.d.-grad i antropologi fra 2011 og en kandidatgrad i forhistorisk arkæologi fra Københavns Universitet fra 2002. Som museumsinspektør står hun bag udstillingerne *Powwow – We Dance, We're Alive* (2012-13), *Web of the Spider Woman* (2014) og *Stemmer fra kolonierne* (2017). Mille Gabriel er medlem af Den Danske UNESCO-nationalkommission og formand for styregruppen for UNESCO Verdensmålsskolerne.

Ulrik Høj Johnsen er ansat som museumsinspektør ved Moesgaard Museums etnografiske afdeling. Han har en ph.d. -grad i antropologi fra Aarhus Universitet og var en del af forskningsprojektet *Precious Relics: Materiality and Value in the Practice of Ethnographic Collection* (2016-2021), hvor han lavede sit feltarbejde i Nepal. Afhandlingen *Following Tara: Unveiling the values of ethnographic museum artefacts* blev forsvaret i december 2020.

Vibe Nielsen er ansat som postdoc ved University of Oxford, hvor hun er tilknyttet Linacre College som Junior Research Fellow. I sit forskningsprojekt støttet af Carlsbergfondet (CF20-0141), undersøger hun dekoloniale kurateringspraksisser på Pitt Rivers Museum og le Musée du Quai Branly i Paris. Hun forsvarede sin ph.d. afhandling *Demanding Recognition – Curatorial Challenges in the Exhibition of Art from South Africa* på Københavns Universitets Institut for Antropologi i 2019 og har tidligere arbejdet som museumsinspektør i Nationalmuseets formidlingsafdeling.

Cecilie Marie Schou Pallesen har en ph.d.-grad i antropologi fra Aarhus Universitet. Hun er museumsinspektør og postdoc på Etnografisk Afdeling, Moesgaard Museum, i projektet *Hjemlighedens Materialitet blandt Mobile Grupper* støttet af Veluxfondens Museumssatsning, og postdoc på Religionsvidenskab, Aarhus Universitet, i projektet *Constructing the Ocean: Indian Ocean Infrastructures and Thick Transregionalism*.